

ԱԶԳԱՅԻՆ ԼԵԶՈՒԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Դ. ԱՐԾՐ-ՈՒՆԻ

Արծրունի հայ նախարարական ցեղին անունը՝ *arcur է, հայ. -ունի = հնդեւր. ônyo վերջաւորութեամբ. իսկ *arcur = յուն. ἄργυρος = «արծաթ» է: Ինչպէս յայտնի է, արծաթ (եղ. սեռ. արծաթոյ) ալ այս արմատին կը պատկանի, ինչպէս նաեւ սանսկ. rajatâ = «weisslich, silberfarbig, Silber», ալ. æræzata-, լատ. argentum, իտալ. argento- (Argento-ratum) բառերը:

Budapest, 24 Փետր. 1902.

ՂՈՒԿԱՍ ԲԱԴՐՈՒՊԱՆԵԱՆ

Անեցի

•••

Ուսուցչապետ պ. Ղ. Բադրուպանեանի վերի ստուգաբանութեան համակարծիք չեմ, ինչպէս իրեն ալ գրած եմ ներկայ յօդուածն ստացած օրս իսկ եւ յայտնած թէ Արծրունի անունն ուրարտեան ծագում ունի. բայց յարգելի Ուսուցչապետն ուրիշ նամակով պնդած է այսպէս. «Ըստ իս Արծրունի հնդեւր. ծագումն ունի, եւ ոչ ուրարտեան»: Արդ, այստեղ կը դնեմ նոյն անուան ծագումի մասին չորս ամիս առաջ ուրիշ տեղ ղրկած մէկ գեկուցումս, որ պիտի հրատարակուի:

Յայտնի է թէ, հայերէն յատուկ անուններու դրեթէ բոլորն ալ օտար տարրերէ կազմուած են եւ հայերէնով չեն կրնար մեկնուիլ: Իսկ եթէ կան մի քանի սակաւաթիւ անուններ որոնք զուտ հայերէն են եւ կրնան մեկնուիլ հայերէնով, անոնք ալ յատուկ անուններ չեն այլ աւժականներ են եւ՝ կա՛մ ժամանակի ընթացքով եւ կամ փաղաքական իմաստով յատուկ անունի տեղ գործածուած:

Մեր յատուկ անունները կրնանք երեքի բաժնել. ա) կրօնական անուններ, բ) աշխարհական անուններ եւ գ) աշխարհագրական անուններ:

ա. Կրօնական անունները կա՛մ երբայեցերէն են, կա՛մ ասորերէն են եւ կամ յունարէն: Երբայեցերէնը մտած է մեր մէջ Աստուածաշնչի միջոցով. ասորերէնն ու յունարէնը մտած են քրիստոնէութեան նախնական դարերու մէջ եկեղեցական պէտքերու եւ յարաբերութեանց շնորհիւ:

բ. Աշխարհական անունները պարսկական-պարթեւական են, քաղաքական դէպքերու եւ շփումներու ազդեցութեանց տակ մտած. նոյն իսկ մեր ամենէն սիրելի անուններէն Վարդան, Հմայեակ, Տիգրան, Արտաշէս, Արտաւազդ, եւն. եւն. հայերէն անուններ չեն:

գ. Աշխարհագրական անուններէն մէկ մասը նոր անուններ են եւ ընդհանրապէս կը կրեն քաղքի մը հիմնադրին անունը , ինչպէս՝ Տիգրան-ա-կերտ , Վաղարշ-աւան , եւն . իսկ մնացածները հին՝ տեղական են , ինչպէս՝ Երեւան , Ախուրեան , Արածանի , Վան , Տոսպ , եւն : Այս վերջին դասակարգին կը պատկանի մեր «Արծրունի» անունն ալ :

Մեր պատմիչները կաւանդեն թէ Արծրունեաց ցեղը սերած է Ասորեստանեաց թագաւորներէն Սենեքերիմի Աղբամեղէք որդիէն , որ՝ իր Սանասար եղբօր հետ միացած՝ հայրն սպաննելով Հայաստան ապաստանեցաւ , Քրիստոսէ ութ դար առաջ (1) : Ուրեմն «Արծրունի» անունն ալ հայկական չէ , այլ ասորական կամ՝ աւելի հաւանականութեամբ՝ վանեան : — Մհերի դրան նշանաւոր արձանագրութեան մէջ երկիցս կը յիշուի Արծնի անունով քաղաք մը , Վանի մօտ (2) . նոյն քաղաքը կը յիշուի նաեւ Վանի մօտ Սղգայի եկեղեցիին մէջ գանուող արձանագրութեան մը մէջ (3) , նոյնպէս բեւեռագիր : Գիտենք թէ Արծրունիներու իշխանութիւնը կը տարածուէր զլիսաւորաբար Վասպուրականի վրայ . յիշեալ բեւեռածեւ արձանագրութիւններէն ալ ծանօթացանք , որ Արծնի քաղաքը կը յիշուի Վանի մօտ , եւ նոյն իսկ արդի Սղգան ըլլայ թերեւս . հետեւաբար այլ եւս աւելորդ է կասկածիլ , կարծեմ , մեր «Արծրունի» եւ վանեան արձանագրութեանց Արծնի անուններուն նոյնութեան մասին : Եւ որովհետեւ «Արծրունի» անունը նոր է քաղաքամամբ Արծնի անուան , բացայայտ կերեւի թէ առաջինը վերջինէն առած է իր անունը :

Կրնայ առարկուիլ սակայն , թէ «Արծրունի» տոհմական անուն է , մինչդեռ Արծնի՝ քաղքի անուն : — Կը պատասխանեմ , թէ մեր մատենագիրներու «Արծրունի» անունը տոհմական լինելէ առաջ՝ աշխարհագրական առումով կը դործածուէր . ուստի եւ «Արծրունի» կը նշանակէ «Արծունի քաղքէն» : Կան շատ մը նախարարութիւններու անուններ , որոնց ծագումը տեղական է . իսկ կան ուրիշներ , որոնց անունով կոչուած են այս կամ այն գաւառը , քաղաքը եւն . , եւ խորենացին դժուարացած է զանազանել այնտեսակ անունները , ինչպէս կը գրէ . «ոչ գիտեմ , թէ յանուն ալանցն զգաւառսն անուանեն , եւ թէ յանուն գաւառացն զնախարարութիւնսն կոչեցեալ» : (Խոր . Բ , ը) : Բայց հետեւեալ անունները բացարձակապէս ցոյց կուտան , թէ իրենց ծագումը կը պարտին համանուն քաղաքներու . այսպէս՝ Աղձնունիք , Ատրպատունիք , Դարբանդունիք , Խնունիք , Ծաղկունիք , Կաղբունիք , Հաւնունիք , Շիրակունիք , Պալունիք , Վարաթնունիք , Տփլսունիք , եւն :

(1) Այս պատմութեան մէջ խառնակութիւն մը կայ , վասնզի բեւեռածեւ արձանագրութեան մը համեմատ հայրասպանը ձեկ հողի է միայն . (տե՛ս իմ յօդուածս «Բաղմալէպ»ի մէջ , 1899 եր . 432) :

(2) Տողք 15 եւ 54 : — (3) Տող 1 :

Աւելորդ չէ կարծեմ յիշելը, թէ ասուրական արձանագրութեան մը մէջ ալ Արսիյանի անունով քաղաք մը կը յիշուի (1), ճիշտ Վասպուրականի մէջ: Բայց կը կարծեմ, որ ասուրական արձանագրութեանց Արսիյանի քաղաքը նոյն չէ վանեան արձանագրութեանց Արծունի քաղաքին հետ:

Կ. Յ. ԲԱՍՄԱՋԵԱՆ,

ՍԱՂԱԲԱՐՏԵՆ ԱՐԾԻԲԸ

(ՎԻԿՏՈՐ ՀԻԻԳՈՅ)

(Շար. եւ վերջ)

Փողերդեր: Ահա Անգուսը: Վարդագոյն սպիտակ ձի մը իր վրայ կը կրէ ոսկեփայլ, կարմրագեղ, փող արկանող մանչ մը, որ գրեթէ կին մը կը թուի, եւ որ կարծես տակաւին կոյս է, վաղահաս ծաղիկի նման ինքնավստահ քաղցր էակ մը: Անոր սրունքները, սկովտական տարազին համեմատ, մերկ են: Անոր վրայ աւելի մետաքս եւ վուշ կայ քան պողպատ: զուարթօրէն կուգայ նա, եւ անոր ետեւէն դիմաձուկ խեղկատակ մը: Նա կը նայի, մտիկ կ'ընէ, կը փայլի, կ'անգիտանայ, եւ մարդ արշալոյսին սիրուն մուտքը տեսնել կը կարծէ: Մարդ կըզգայ թէ, այս տարօրինակ աշխարհին մէջ, ուր կ'անցնինք, այս ուրախութեամբ ու երգերով լեցուն նորեկը, հաւկիթէն ելլող, ծնող թռչունին պէս, ապրելու թաքուն գոհունակութիւնն ունի: Չիկայ շլացուցիչ էակ մը որ շլացած չըլլայ: Նա կը խնդայ: Անոր վկաները իրեն տարեկից են: ամէնքն ալ կ'երգեն, թեթեւ, խրոխտ, ծածանելով երասանակաները: Ահա Մար, Արկայլ, Աթօլ, Բօթսէյ, Հերրիդեանց թագաւորը, Դաւիթ, Սթերլինկի արքայն, Յովհան, Կլասկոյի կոմսը: Անոնք ոսկիէ կամ վարդէ մանեակներ ունին իրենց վիզը: Այսպէս մացառուաներուն խորը, լաստենիներուն ներքեւ, մատաղ շահապետներու ամբոխը կը խոնուի փոքրիկ աստուածի մը ետեւէն: Կեցցե՛ս. ծաղիկներ քաղել կամ արիւննին թափել, իրենց ի՛նչ հոգը: Պատանի կոմսին բոլորովն, մանկլաւիկ ու թագաւոր, որուն երկուորեակ քոյրը պիտի ըլլար Երէ, փետրափունջերու սքանչելի ժխոր մը իրար կը խառնուի: Անոր շքադիրներ իրեն կը հետեւին մինչեւ մրցարանին սեւ մը: Յետոյ դայն կը թողուն: Պէտք է որ նա առանձին մնայ: եւ սրափողը հնչելուն պէս մէկը չիկրնար անոր օգնել: Ինչ որ ալ պատահի, նա նշաւակ է խիստ ճակատագրին: Անոր առաւօտեան պէս մաքուր վահանին վրայ կը կարդացուի Անգուսի թագաւորներուն նշանաբանը, Քրիստոս եւ Լոյս:

(1) Աշուրբանիպալ, Գլան Գ, սիւնակ գ, տող 64: